

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ЗАКАРПАТТЯ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ СТУДІЙ ПРОФЕСОРА ЛІДІЇ ГОЛОМБ

Анотація У статті досліджується наукова діяльність професора Лідії Голомб. З'ясовано, що закарпатоукраїнське письменство займає посутне місце серед її літературознавчих зацікавлень.

Об'єктом нашого аналізу були статті, рецензії, передмови, огляди, монографії автора, присвячені творчості В.Гренджі-Донського, Зореслава, В.Пачовського, А.Патруса-Карпатського, Ф.Потушняка, С.Гординського. Доробок науковця характеризується новаторськими пошуками, осмисленням тенденцій розвитку літературного процесу 20-40-х років ХХ ст. Дослідження мистецьких явищ нашого краю – це тільки одна невеличка грань у контексті зробленого Л.Голомб.

Ключові слова: Лідія Голомб, художня своєрідність, літературний процес Закарпаття, ідея соборності, національне відродження, контекст.

Професор Л.Голомб в українській науці відома передусім своїми працями про поезію українського модернізму, який ознаменувався новаторськими пошуками й тенденціями. Та не менш плідно працювала науковець і над вивченням письменства Закарпаття 20-40-х років ХХ ст.

Кінець 80-х – початок 90-х років ХХ ст. – це період глибоких суспільно-культурних зрушень, піднесення національної свідомості, коли відбулося повернення в український літературний процес заборонених радянською владою митців. Професор Л.Голомб активно долучилася до вивчення цього пласту літератури.

Дослідник Петро Ляшкевич відзначає кропітку працю літературознавця в осмисленні тенденцій розвитку письменства Закарпаття: «Лідія Голомб досліджує закарпатську літературу багато років поспіль, надавши справі системного характеру власними зусиллями у формі книг, статей, організації наукових конференцій... На сьогодні вона є найавторитетнішим знавцем історичного, естетичного, етноспецифічного буття та розвитку художнього слова Срібної Землі...» [10, с. 117].

Професор Валентина Барчан слушно зауважує, що Л.Голомб була глибоким науковцем, яка мала власний почерк, гостре художнє відчуття слова: «Посутньою рисою дослідницької праці Л.Голомб є рух думки від джерела. Вона не приймала шляху аналізу, який базувався на штучному накиданні модної чи популярної методологічної «схеми» на відповідне явище національної літератури. Попри висновки наукових авторитетів у таких випадках, вона мала власну думку. Аргументи дослідниці ґрунтувалися на ретельному аналізі, а тому були доказовими й переконливими» [1, с. 6].

У науковому доробку Л.Голомб є аналітичні статті про тенденції розвитку літератури, літературної критики Закарпаття 20-40-х років ХХ ст., вона є автором розділу про письменство Срібної Землі, який має увійти до нового багатотомного видання історії української літератури. У доробку відомого

літературознавця є також статті, присвячені творчості Зореслава, В.Гренджі-Донського, В.Пачовського, А.Патруса-Карпатського, Ф.Потушняка, К.Галаса, «закарпатським сторінкам» у поезії С.Гординського.

На особливу увагу заслуговує солідна монографія «Поетична творчість Федора Потушняка» та ґрунтовна передмова до першого сучасного видання поетичних творів закарпатського символіста «У таємничому дивосвіті слова. Лірика Федора Потушняка». Авторка доповнила ці наукові дослідження рядом статей, у яких логічно синтезувала вже зроблене. Це передусім «Джерела ліричного світу Федора Потушняка», «Містичні виміри людського життя у збірці поезій Федора Потушняка «Терези вічності»», «Поєми Федора Потушняка» та ін.

Цікавою в аспекті єдності Закарпаття з Україною є оглядова стаття «Закарпатська тема в поліфонії національно-соборницьких ідей української лірики». Дослідниця слушно зауважує: «Тільки сьогодні з'явилася можливість реалізації наукових підходів, зокрема й у простеженні теми історичної долі Закарпаття в контексті осмислення ідей соборності України в нашій поезії» [3, с. 298]. Концепт єдності українських земель Лідія Голомб виводить із Шевченкового «Заповіту», Франкового «Мойсея». Вона переконливо, на поетичних прикладах із творчості Б.Лепкого, П.Карманського, В.Пачовського, С.Черкасенка, О.Олеся, О.Маковея, поетів-«пражан», закарпатських митців слова – Зореслава, Ю.Боршоша-Кум'ятського, В.Гренджі-Донського та ін. доводить, що ідея соборності всіх українських земель була центральною у творчості наших поетів: «Узагальнений образ України, що склався в українській ліриці, поєднував у собі картини широких степів Наддніпрянини та карпатських шпилів, і ці образні контрасти, відтворюючи просторове враження рідної землі від її східних до західних природних меж, виходили за рамки пейзажу й виростили у величній символі всеукраїнської спільності» [3, с. 304].

Відображення національного відродження, утворення Карпатської України знайшло яскравий відгомін як у творчості закарпатців, так і інших письменників з усіх куточків розділеної України. Поезії, присвячені державотворчим процесам Срібної Землі, були об'єктом наукових студій професора Л.Голомб. У статті «Святослав Гординський про Карпатську Україну» літературознавець говорить про *«неповторний голос Святослава Гординського»*, робить невеличкий екскурс у життєву й творчу біографію митця, наголошує, що він пильно стежив за розвитком літератури Закарпаття 30-х років ХХ ст., свідченням чого є рецензії на «Альманах підкарпатських українських письменників» (Севлюш, 1936), оглядові статті про поезію Закарпаття, лірику Зореслава. Тобто дослідниця слушно наголошує, що письменство краю постійно перебувало в орбіті мистецьких зацікавлень відомого поета. Авторка статті при дослідженні ліричного циклу «*Легенди Гір*» С.Гординського подає широкий контекст творів, у яких осмислено державотворчі процеси Закарпаття. Науковець ґрунтовно проаналізувала дев'ять поезій циклу і зазначила, що *«у художній інтерпретації С.Гординського Красне Поле – це закарпатські Крути...»* [9, с. 311]. Дослідниця пише, що *«Легенди гір немовби продовжують головний мотив циклу О.Олеся «Цвіте трояндами» (1938)...»* [9, с. 312].

Громадсько-культурна діяльність В.Гренджі-Донського мала величезний вплив на розвиток літератури, театру, шкільництва на Закарпатті 20-30-х років ХХ ст. У статті «В.Гренджа-Донський і В.Пачовський» дослідниця наголошує на історичній ролі «Переднього слова» В.Пачовського до першої збірки «Квіти з терн'ям» закарпатського поета. Л.Голомб зазначає, що обидва митці слова звертали до історіософських мотивів, зокрема до легендарних переказів про князя Лаборця, наслідком чого було написання ними однойменних поем. Авторка статті вбачає у їх творах *«спільну настроєву тональність, основою якої є гордість за славу минувшину Закарпаття в лоні могутньої колись руської держави...»* [2, с. 316]. А фрагмент поеми В.Пачовського «Сріберний дзвін», за слухним міркуванням науковця, зближується з віршами В.Гренджі-Донського «В Мукачівському замку» та «Старий замок», *«образна символіка яких несе в собі відчуття одвічної єдності Русі-України»* [2, с. 316].

Праця «Лірика Зореслава в літературному контексті епохи» – це вдала спроба професора Л.Голомб увести літературу нашого краю в загальнонаціональний процес. У статті докладно простежено розвиток української поезії 20-40-х років минулого століття й доречно вписано туди творчість Зореслава. Авторка статті зазначає, що *«життєве і творче кредо цього поета високої духовності, тонкої внутрішньої культури й національної української самосвідомості визначила поетична формула «Бог і Україна», у творчій реалі-*

зації якої митець упевнено поєднав дві штучно розірвані в його часи лінії розвитку естетичної свідомості нації – релігійну та громадянсько-патріотичну» [4, с. 327]. Дослідниця подає біографічні відомості про Зореслава, наголошує на закономірності переходу поета від москвофільства до української мови. Авторка детально розглядає літературно-критичні студії 30-х років, у яких досліджується творчість Зореслава. Це передусім статті С.Довгаля, Є.Маланюка, А.Гарасевича, В.Бирчака, Є.Пеленського та ін. Детальний аналіз обидвох збірок Зореслава «Зі серцем у руках» та «Сонце й блакить» приводить Л.Голомб до висновків про *«своєрідний творчий почерк Зореслава»*, високу майстерність його філософсько-релігійної лірики, багатство образної системи. Як завжди, літературознавець подає ґрунтовний літературний контекст, порівнюючи поезію Зореслава з творчими набутками письменників по обидва боки Карпат. Вдалою є і спроба дослідниці *«крізь призму релігійного світорозуміння Зореслава» розглянути головні лінії розвитку його поетичної думки»* [4, с. 334]. Образ Христа у віршах поета представлено у широкому контексті української лірики, зокрема Лесі Українки, М.Філянського, О.Маковея, П.Карманського, Б.Лепкого та ін.

Вірш Зореслава «Цить...» Л.Голомб називає *«унікальним», «породженим», з одного боку, глибокою релігійністю автора, а з другого – вболіванням за прояви людської сліпоти, байдужості, бездумного прийняття жертовності Христа»* [4, с. 336]. Науковець бачить у цій поезії *«вишуканість й елітарність барокових віршів»* і приходять до висновку, що цей *«вір являє собою зразок симультанної поезії, яка передбачає одночасне сприйняття образності та графічного відтворення тексту (графіми)»* [4, с. 336]. Л.Голомб досліджує специфічність жанру молитви у віршах Зореслава і наголошує, що у його ліриці переважає *«молитовність як стан душі, вона поєднується в поета з творчим натхненням і благоговійним спогляданням краси світу»* [4, с. 338]. Доречними є і спостереження науковця про стильові особливості лірики Зореслава, яка включає в себе риси імпресіоністичної поетики, тенденції неоромантизму та символізму.

У сфері дослідницьких пошуків професора Л.Голомб постійно перебувала і творчість талановитого закарпатського поета Ф.Потушняка. Вона називає лірику митця *«явищем у літературі Закарпаття унікальним і неповторним»*, зауважує, що його творчість *«належить до елітарної поезії... Вона не піддається «розшифровуванню», раціоналістичному витлумаченню, а сприймається через сугестивне навіювання, інтуїцією, суголосною вібрацією нервів, відповідною психологічною настроєністю, належно розвиненим естетичним чуттям»* [8, с. 95]. Науковець робить скрупульозний огляд рецензій, критичних заміток, які з'явилися в періодиці 30-х років, після друку першої збірки

поета «Далекі вогні». Це передусім відгуки В.Бирчака, М.Лелекача, Й.Архія, С.Недзельського, В.Маркуся.

Професор Л.Голомб аналізує поезію Ф.Потушняка за збірками, виділяє ключові мотиви, стильову домінанту, наголошує на жанровій своєрідності та філософській глибині його лірики. Дослідниця зазначає, що закарпатський автор – яскравий символіст, і саме «філософія Ф.Потушняка і зумовлює символістичний характер його поезії» [7, с. 14]. Науковець простудіювала етнографічні праці Ф.Потушняка, що й дало їй підстави зауважити, що «відображення філософських поглядів своєрідно поєднується в художній системі Ф.Потушняка з відповідною творчою трансформацією в дусі поетички символізму прадавніх міфологічних уявлень краян. І тут Потушняк – етнограф та фольклорист справді щасливо доповнює Потушняка-лірика, формуючи неповторний, індивідуально окреслений образ Автора – інтелектуала і фантаста-мрійника», європейста і закарпатця, мислителя й поета виразно романтичного світобачення» [7, с. 14].

Дослідниця обґрунтовано доводить, що в ліриці Ф.Потушняка гармонійно «виявилася така суттєва риса українського модернізму, як синтез національних джерел із здобутками новітніх європейських течій» [8, с. 93]. Л.Голомб здійснила професійне дослідження поетичних збірок митця, починаючи з першої «Далекі вогні» і закінчуючи недрукованою за життя поета книгою «Радість», проаналізувала художню своєрідність творів, що й дало їй змогу зробити вагомні висновки: «Розгляд збірок Ф.Потушняка у відповідності з хронологічним принципом та з урахуванням їх композиційної структури, прийомів циклізації дає змогу простежити висхідну творчу еволюцію митця, віхи якої зафіксовані вже в самих заголовках книг» [7, с. 95].

У статті «Міфологема змія в закарпатоукраїнській поезії 20-30-х рр. ХХ ст.» професором Л.Голомб здійснена цікава інтерпретація фольклорних та літературних сюжетів Закарпаття та їх вияв у поетичній творчості В.Пачовського, Марійки Підгірянки, І.Колоса та Ф.Потушняка. Через мотив змієборства та міфологему змія митці по-філософськи та психологічно осмислювали проблеми людського життя.

Грунтовним оглядом літературно-критичних праць 20-30-х років ХХ століття, які розкидані по різних малодоступних архівних виданнях і до сьогодні не передруковані й не введені в широкий науковий обіг, Лідія Григорівна заповнює суттєву прогалину в нашому літературознавстві й уводить у науковий дискурс статті, огляди, відгуки, рецензії дослідників літератури Закарпаття початку минулого століття. Вона збрала й систематизувала праці про творчість В.Гренджі-Донського, Ю.Боршоша-Кум'ятського, Зореслава, Ф.Потушняка, І.Колоса, І.Ірлявського та ін. Авторка зазна-

чає: «Надруковані в різних, здебільшого малодоступних сучасному читачеві виданнях, літературно-критичні матеріали цього плану (рецензії, статті, замітки, репліки) нерідко містять яскраві, живі штрихи до ближчого окреслення феномена закарпатоукраїнської поезії Закарпаття 20-30-х років» [6, с. 168]. Дослідниця пише, що у пресі 20-х років були надруковані тільки поодинокі рецензії, передмови, присвячені творчості В.Гренджі-Донського та Л.Дем'яна. А з початком 30-х років літературознавство краю набуває нових, якісно глибших ознак. Уже з'являються проблемні статті, огляди, літературно-критичні нариси.

Етапною в дослідженні літературного процесу Закарпаття міжвоєнного десятиріччя Лідія Григорівна називає книгу В.Бирчака «Літературні стремління Підкарпатської Русі», перше видання якої побачило світ у 1921 році, а друге, значно доповнене – у 1937 році. Як зауважує автор статті, «саме так у контексті книги як літературно-критичного нарису письменства краю будуються й оцінки творчості поетів 20-30-х років українського напрямку ... Не обмежуючись схвальними констатаціями, В.Бирчак намагається схопити цілість творчості кожного митця, показати її сильні й слабкі сторони» [6, с. 170].

Пожвавленню розвитку письменства Закарпаття цього часу сприяли й глибокі розвідки А.Гарасевича, С.Гординського, Є.Маланюка. Але, на жаль, ці критичні матеріали у більшості й до нині недоступні сучасному читачеві.

Аналітична стаття «Літературне життя 20-30-х рр. ХХ ст. на Закарпатті» висвітлює суспільно-культурні передумови національного відродження нашого краю. Огляд художньої творчості зроблений всебічно й охоплює жанрово-стильові тенденції літератури того часу. Докладно аналізується поезія, репрезентована іменами В.Гренджі-Донського, Ю.Боршоша-Кум'ятського, Зореслава, Ф.Потушняка, І.Колоса, І.Ірлявського, М.Рішка, проза, представлена творчістю Л.Дем'яна, О.Маркуша, Ю.Станиця, В.Гренджі-Донського, Ф.Потушняка, драматургія, яскравим представником якої був О.Сливка, театральне життя краю.

Широта охопленого матеріалу вдало поєднується з глибиною наукового трактування. Літературний рух на Закарпатті окреслено у тісному зв'язку з суспільно-культурними подіями 20-30-х років. Авторка виокремила напрями, тенденції, які характеризують літературу того часу. Разом з тим у роботі підкреслена творча своєрідність, самобутність досліджуваних письменників.

Літературознавчі праці Л.Голомб вирізняються високим рівнем аналізу, ґрунтовним ознайомленням із джерелами, умінням прозирати в таїну слова. Свої спостереження про розвиток літератури Закарпаття вона подає у широкому українському та світовому контексті. Авторка створила цілісну картину розвитку письменства нашого краю, означила його присутні тенденції. Доробку професора

Л.Голомб притаманна наукова виваженість, новаторський підхід, уміння заглибитись у мікрообрази, осмислити жанрово-стильове розмаїття мистецьких явищ. На особливу увагу заслуговують передмови, монографія, статті про творчість

Ф.Потушняка, які вписують лірику поета в загальноукраїнський контекст. Це дуже символічно й знаменно, що література Закарпаття дочекалася такого глибокого, проникливого дослідника, як Лідія Григорівна Голомб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барчан В. Лідія Голомб: людина і вчений / Валентина Барчан // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія; Соціальні комунікації. – Вип. 29. – Ужгород, 2013. – С. 5-10.
2. Голомб Л. В.Гренджа-Донський і В.Пачовський / Лідія Голомб // Голомб Л. Из спостережень над українською поезією XIX – XX століть: Збірник статей / Передм. В.Барчан. – Ужгород: Гражда, 2005. – С.314-319.
3. Голомб Л. Закарпатська тема в поліфонії національно-соборницьких ідей української лірики / Лідія Голомб // Голомб Л. Из спостережень над українською поезією XIX – XX століть: Збірник статей / Передм. В.Барчан. – Ужгород: Гражда, 2005. – С.298-307.
4. Голомб Л. Лірика Зореслава в літературному контексті епохи / Лідія Голомб // Голомб Л. Из спостережень над українською поезією XIX – XX століть: Збірник статей / Передм. В.Барчан. – Ужгород: Гражда, 2005. – С.327-353.
5. Голомб Л. Літературне життя 20-30-х рр. на Закарпатті / Лідія Голомб // Новаторські тенденції в українській літературі кінця XIX – перших десятиліть XX ст. – Ужгород: Гражда, 2008. – С.238-294.
6. Голомб Л. Літературно-критичний дискурс поезії Закарпаття 20-30-х рр. XX ст. / Лідія Голомб // Українська поезія Закарпаття XX століття: Науковий збірник / Упорядкування та передмова В.В.Барчан. – Ужгород: Ліра, 2004. – С.168-182.
7. Голомб Л. Поетична творчість Федора Потушняка / Лідія Голомб. – Ужгород: Гражда-Карпати, 2001. – 98 с.
8. Голомб Л. У таємничому дивосвіті слова / Лідія Голомб // Потушняк Федір Михайлович. Хвилини вічності: лірика / Упорядкування, підготовка та передмова Л.Г. Голомб. – Ужгород: Гражда-Карпати, 2000. – С.3-95.
9. Голомб Л. Святослав Гординський про Карпатську Україну / Лідія Голомб // Голомб Л. Из спостережень над українською поезією XIX – XX століть: Збірник статей / Передм. В.Барчан. – Ужгород: Гражда, 2005. – С.308-313.
10. Ляшкевич П. Авторський проект перечитування класиків / Петро Ляшкевич [Рец.]. Лідія Голомб. Из спостережень над українською поезією XIX – XX століть: Збірник статей / Передм. В.Барчан. – Ужгород: Гражда, 2005. – 380 с. (I). Лідія Голомб. Новаторські тенденції в українській літературі кінця XIX – перших десятиліть XX ст. – Ужгород: Гражда, 2008. – 296 с. (II) // Слово і час. – 2010. – № 2. – С 116-118.

Maria Kozak

*Litterature ukrainienne de transcarpatie comme un objet de recherche scientifique
du professeur Lidia Golomb*

Annotation L'article examine l'activité scientifique du professeur Lidia Golomb. Il est constaté que les oeuvres des écrivains de Transcarpathie occupent une place considérable parmi ses intérêts littéraires.

L'objet de notre analyse sont les articles, les critiques, les préfaces, les monographies de l'auteur consacrés à l'oeuvre de V.Grendzha-Donsky, de Zoreslav, de V.Pachovsky, d'A.Patrus-Carpatsky, de F.Potushnyak, de S.Hordynsky.

Les réalisations du savant sont caractérisées par des recherches innovantes, la compréhension des tendances dans le développement du processus littéraire des années 20-40 du XXe siècle. L'étude des phénomènes artistiques dans notre région n'est qu'une petite facette dans le contexte de toute oeuvre de L. Golomb.

Mots-clés: Lidia Golomb, originalité artistique, processus littéraire de Transcarpatie, idée de l'unité, renaissance nationale, contexte.

Одержано 28.03.2018 р.

© Козак М., 2018